

9. Supreme National Tribunal of Poland. Trial of Dr. Joseph Buhler, case № 80, Judgment. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/2c27f5/pdf>.

10. United States Military Tribunal, Nuremberg. Ministries, case № 11, Judgment. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/eb20f6/>.

11. United States Military Tribunal, Nuremberg. Trial of Friedrich Flick and five others, case № 48, Judgment. URL: <https://legal-tools.org/doc/9af8f1/pdf>.

12. Verdict of the Kyiv-Svyatoshinsky District Court of the Kyiv Region dated November 17, 2022 in case № 369/9950/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107577110>.

13. Verdict of the Ichnyan District Court of the Chernihiv Region dated March 25, 2024 in case № 733/961/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117894180>.

Погорецький Микола Анатолійович,
доктор юридичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи
Київського національного університету імені
Тараса Шевченка

ВОЄННИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС: НОВЕЛИ КПК ТА ВИКЛИКИ ПРАВАМ ЛЮДИНИ

У відповідь на повномасштабну збройну агресію Російської Федерації Україна реформувала низку положень Кримінального процесуального кодексу (КПК), що дозволило забезпечити безперервність правосуддя в умовах воєнного стану. Прийняття статей 615 і 615-1 стало основою особливого режиму кримінального провадження, зорієнтованого на оперативність та функціонування під обстрілами. Водночас виникають серйозні питання щодо дотримання конституційних гарантій особистої свободи, права на захист і справедливий суд, що вимагає комплексної правової оцінки новел.

Закон № 2201-IX (14.04.2022) увів до КПК ст. 615, яка дозволила резервним судам продовжувати запобіжні заходи та проводити засідання у відео-режимі, коли звичайні суди зруйновані або евакуйовані. Закон № 2751-IX (16.11.2022) доповнив її ст. 615-1 – про відновлення втрачених матеріалів із цифрових джерел. Однак деякі норми, як-от ч. 6 ст. 615, що передбачала автоматичне продовження арешту без судової ухвали, викликали критику. Конституційний Суд України в Рішенні № 8-р(II)/2024 визнав це положення неконституційним, вказавши, що навіть у воєнний час держава зобов'язана забезпечити ефективний судовий контроль.

Нормативні межі воєнних дерогацій встановлені ст. 64 Конституції України та ст. 15 ЄКПЛ. Вони допускають тимчасове обмеження прав лише у випадках крайньої необхідності, з дотриманням принципів законності, пропорційності та

недискримінації. ЄСПЛ у справах *Brogan v. UK, A. and Others v. UK, Şahin Alpay v. Turkey* підтверджує, що навіть за умов загрози національній безпеці позбавлення свободи можливе тільки за вмотивованим рішенням незалежного суду.

У контексті запобіжних заходів пропонується уніфікований тест пропорційності, що включає чотири етапи: (1) встановлення легітимної мети; (2) перевірка придатності заходу; (3) оцінка наявності менш обтяжливих альтернатив; (4) співвідношення шкоди для особистої свободи та очікуваної користі. Кожне рішення про арешт має бути обґрунтоване судом і діє не більше 60 днів. Повторне подовження потребує повного перегляду обставин. Саме така модель наближає Україну до стандартів ЄКПЛ і практики МКС.

У сфері негласних слідчих дій важливим є впровадження механізму незалежного доступу до державної таємниці та належного *ex post* контролю. Судове «екранування» секретних матеріалів через спеціального адвоката (*dual-advocate model*) забезпечує захист державної безпеки без обмеження права на захист. Проміжна оцінка таємності (*rolling review*) з інтервалом у 60 днів має бути закріплена в ухвалі. Цей підхід корелює з позиціями у справах *Rowe and Davis v. UK* і *Jasper v. UK*, а також з § 9 Justice and Security Act 2013 (Велика Британія).

Цифрові докази, втрачені під час обстрілів або окупації, можуть бути відновлені згідно зі ст. 615-1 КПК на основі біт-стрім образу з подвійним SHA-256/512-хешем, зберіганням у WORM-сховищах та наявністю незмінного *audit-trail*. Ця архітектура відповідає стандартам ISO/IEC 27037 та NIST SP 800-101 і визнається прийнятною у МКС, що підтверджується рішеннями у справах *Gaddafi* та *Al-Senussi*. *Audit-trail* (журнал доступів) є ключовим критерієм автентичності у міжнародному правосудді.

Особливого значення в умовах війни набувають допити потерпілих від конфліктного сексуального насильства. За рекомендаціями UN-Women, UNICEF, OSCE/ODIHR, допит має проводитися слідчим тієї ж статі, в «дружній кімнаті», з обов'язковою відеофіксацією першого інтерв'ю, присутністю психолога та можливістю перерви на вимогу. Запис повинен зберігатися як форензик-образ у WORM-сховищі. Для онлайн-допитів обов'язковим є наскрізне шифрування TLS 1.2/SRTP та двофакторна автентифікація.

Порівняння з Польщею, Литвою та Хорватією дозволяє виокремити мінімальний європейський стандарт воєнного кримінального процесу: (1) строк затримання не більше 96 годин; (2) відеофіксація всіх слідчих дій; (3) резервні суди з правом на відеоз'язок; (4) судове екранування державної таємниці; (5) *audit-trail* для цифрових доказів; (6) гендерно-чутливий допит з психологічною підтримкою. Така модель забезпечує водночас оперативність і збереження прав людини, сумісність із вимогами ЄСПЛ, МКС і потенційного спеціального трибуналу.

Підсумовуючи викладене пропонується:

Запровадити процедуру “dual-advocate”: спеціальний адвокат із допуском до державної таємниці отримує повні матеріали, тоді як основний захисник працює з “gist”-версією; це гарантує контраргументацію та відповідає підходу, закріпленому у § 9 Justice and Security Act 2013.

Установити строковий 60-денний rolling-review грифа секретності, після якого суд автоматично переоцінює потребу в обмеженнях, що узгоджується з рекомендаціями Венеційської комісії.

Гарантувати гендерно- та дитинно-чутливий допит: одностатевий слідчий, «дружня кімната», відеозапис першого інтерв'ю дитини, обов'язкова присутність психолога та можливість паузи на вимогу потерпілої.

Застосовувати обов'язкову відеофіксацію з криптографічним захистом (форензик-образ, подвійний SHA-256/512-хеш, WORM-сховище) і незмінним audit-trail, як передбачено Міжнародним протоколом 2017 р. та Керівництвом Ради Європи про електронні докази.

Обмежити первинний строк тримання під вартою до 96 годин із негайним судовим контролем, беручи за орієнтир практику Польщі (120 год), Литви (72 год) і Хорватії (72 год) та зберігаючи оперативність досудового реагування.

Створити мережу «резервних» судів з можливістю відео-засідань, щоб забезпечити безперервність правосуддя під час воєнних дій і централізований контроль таємних слідчих дій.

Упровадити захищений TLS 1.2/SRTP-зв'язок і двофакторну автентифікацію для всіх дистанційних процедур, включно з окремим зашифрованим каналом.

Створити єдиний технічний регламент автоматичного пониження грифів таємності після завершення слідства та стандартизувати формати audit-journal і крипто-підписів для взаємного визнання електронних доказів у межах ЄС і МКС, враховуючи вимоги правил 63–64 Правил процедури й доказів МКС.

Для вирішення цієї важливої державної проблеми потребують невідкладних подальших досліджень такі питання: алгоритми автоматичного пониження рівня таємності після завершення досудового слідства—досі відсутнє єдине технічне рішення для масових цифрових сховищ; моніторинг психологічної безпеки під час онлайн-допитів: необхідні емпіричні дані про ефективність «другого каналу» для кризових консультантів; Вплив AI-аналізу відео-доказів на принцип змагальності: слід визначити стандарти аудиту алгоритмів і допустимості їхніх висновків у суді; міждержавне взаємне визнання електронних доказів у воєнний час—потрібна гармонізація форматів audit-trail і криптографічних методів між системами ЄС та України; розміщення WORM-сховищ у зоні активних бойових дій: слід

розробити протоколи резервування й хмарного дублювання, сумісні з вимогами МКС до ланцюга збереження.

Для практичної підготовки українських суддів, прокурорів і слідчих до ролі «спеціального адвоката» (special advocat) та роботи з резервними судами потрібні програми сертифікації й аналіз судової практики після їх впровадження, що у свою чергу потребує підготовки для цього відповідних фахівців.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Стаття 64. 2025. URL: <https://constitution.in.ua/articles/64/>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Статті 615, 615-1. 2025. URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_protseualniy_kodeks_ukraini_stattya_615_1/
3. Рішення Конституційного Суду України № 8-р(II)/2024 у справі щодо конституційності ч. 6 ст. 615 КПК України. 18 липня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v008p710-24>
4. Council of Europe/ECtHR. Guide on Article 15 of the European Convention on Human Rights: Derogation in time of emergency. 2024. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_15_eng
5. ECtHR. Brogan and Others v. the United Kingdom [GC], Judgment of 29 November 1988, Series A No 145-B. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57450>
6. ECtHR. A. and Others v. the United Kingdom [GC], Judgment of 19 February 2009, Application No 3455/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91403>
7. ECtHR. Rowe and Davis v. the United Kingdom [GC], Judgment of 16 February 2000, App No 28901/95. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58498>
8. Justice and Security Act 2013, s. 9 & Explanatory Notes. London: HMSO, 2013.
9. OSCE/ODIHR. Fair Trial Rights and Public Health Emergencies. 2021. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/5/480126.pdf>
10. UN Women. Addressing Conflict-Related Sexual Violence: An Analytical Inventory of Peacekeeping Practice. 2012.
11. NIST. Special Publication 800-101 Rev. 1: Guidelines on Mobile Device Forensics. 2014.
12. ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 Інформаційні технології. Наставови щодо ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів.
13. ICC. Rules of Procedure and Evidence, ICC-ASP/1/3 (Part II-A). 2013.
14. ICC. Summary of the Decision on the Admissibility of the Case against Muammar Gaddafi. 2013.
15. ICC. Decision on the Admissibility of the Case against Abdullah Al-Senussi, ICC-01/11-01/11-466. 2013.

16. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. Київ. 2013. № 1. С. 270-277.

17. Погорецький М. А., Сергеева Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2 (33). С. 137-141.

18. Погорецький М. А., Старенький О. С. Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів: окремі проблемні питання. *Право України*. 2018. № 8. С. 85-106.

19. Погорецький М. Співвідношення джерел фактичних даних в оперативно-розшуковій діяльності та кримінальному процесу і джерел кримінально процесуальних доказів. *Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. В. В. Коваленко, Є. В. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко*. Київ : Атіка, 2010. Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). С. 937–939.

20. Poland. Kodeks postępowania karnego [KPK], Art. 248. 1997.

21. Lithuania. Wartime Justice Amendments. LRT, 1 Jul 2020.

22. Croatia. Zakon o kaznenom postupku (Official Gazette 62/2003).